

*Prehistòria
i història antiga*

Valls
i la seva història

BIBLIOTECA

1700454059

b228.44.172

4(467.1(aA val) "632/4V")
VAL

• VALLS I LA SEVA HISTÒRIA •

DIRIGIDA PER LLUÍS NAVARRO I SANTIAGO ROQUER

VOLUM II

PREHISTÒRIA I HISTÒRIA ANTIGA

COORDINAT PER JOSEP M. VERGÈS BOSCH
I JORDI LÓPEZ VILAR

2008

Aquest llibre ha estat editat per:

Amb el patrocini de:

Ajuntament de Valls

Amb la col·laboració de:

Generalitat de Catalunya
Departament de Cultura

DIPUTACIÓ DE
TARRAGONA

Consell Comarcal
de l'Alt Camp

EDITA

*Institut d'Estudis Valls
Antic Hospital de Sant Roc
C/ Jaume Huguet, 1
43800 Valls
Tel. i fax: 977 600660
iev@iev.es
www.iev.cat*

COMPOSICIÓ I MUNTATGE

Imatge-9, SL

IMPRESSIÓ

Gràfiques Moncunill, SL

DIPÒSIT LEGAL

T-1.565-2008

ISBN

*84-86083-51-6 (obra completa)
84-86083-62-1 (volum II)*

AUTORS DEL VOLUM II
"PREHISTÒRIA I HISTÒRIA ANTIGA"

Maria Adserias Sans
Llicenciada en Història

Ethel Allué Martí
Doctora en Història

Samuel Burguete Recasens
Membre de la CAIEV

Francesc Burjachs Casas
Doctor en Història

Isabel Cáceres Cuello de Oro
Doctora en Història

Judit Ciurana Prast
Llicenciada en Història

Ester Fabra Salvat
Llicenciada en Història

Marta Fontanals Torroja
Llicenciada en Història

Emili Junyent Sánchez
Doctor en Història

Jordi López Vilar
Doctor en Història

Josep M. Macias Solé
Doctor en Història

Mª Teresa Miró Alaix
Doctora en Història

Andreu Ollé Cañellas
Doctor en Història

F. Xavier Oms Arias
Llicenciat en Història

Pedro Otiña Hermoso
Llicenciat en Història

Josep M. Palet Martínez
Doctor en Història

Maribel Panosa Domingo
Doctora en Història

Lluís Piñol Masgoret
Llicenciat en Història

Marta Portillo Ramírez
Doctora en Història

Ester Ramon Sariñena
Llicenciada en Història

Xosé Pedro Rodríguez Álvarez
Doctor en Història

Alejandro Ros Mateos
Llicenciat en Història

Joan Sanmartí Grego
Doctor en Història

Carles Sentís Carazo
Llicenciat en Història

Domingo Solé Folch
Doctor enginyer industrial

Manuel Vaquero Rodríguez
Doctor en Història

Josep M. Vergès Bosch
Doctor en Història

Goretti Vila Fàbregas
Llicenciada en Història

Enric Vilalta Ribé
Llicenciat en Història

LLISTAT D'AUTORS DE LES IL·LUSTRACIONS

Allué	(Ethel Allué Martí)
Angelucci	(Diego Angelucci)
A. Ros	(Alejandro Ros Mateos)
Benages	(Jaume Benages Olivé)
Burguete	(Samuel Burguete Recasens)
Burjachs	(Francesc Burjachs Casas)
Cáceres	(Isabel Cáceres Cuello de Oro)
Català	(Pere Català Pic)
Ciurana	(Judit Ciurana Prast)
Cornadó	(Ramón Cornadó Serra)
D. Solé	(Domingo Solé Folch)
Fabra	(Ester Fabra Salvat)
Fort	(Agustina Fort Fornás)
Gabarró	(Josep Maria Gabarró Motlló)
García	(Martín García Pérez)
Granell	(Manel R. Granell)
Junyent	(Emili Junyent Sánchez)
López	(Jordi López Vilar)
Macias	(Josep Maria Macias Solé)
Ollé	(Andreu Ollé Cañellas)
Ortí	(Joan Ortí Royo)
Otiña	(Pedro Otiña Hermoso)
Palet	(Josep Maria Palet Martínez)
Panosa	(Maribel Panosa Domingo)
Portillo	(Marta Portillo Ramírez)
Puche	(Josep Maria Puche Fontanilles)
Raymond	(Ramon Miserachs Vall)
Saladié	(Palmira Saladié Ballester)
Saludes	(Albert Saludes Casas)
Sanmartí	(Joan Sanmartí Grego)
Sentís	(Carles Sentís Carazo)
Serra Vilaró	(Joan Serra Vilaró)
S. Ros	(Sergio Ros Montoya)
Valentines	(Isidre Valentines Llobell)
Vaquero	(Manuel Vaquero Rodríguez)
Vergès	(Josep Maria Vergès Bosch)
Vila	(Goretti Vila Fàbregas)
Vilalta	(Enric Vilalta Ribé)
X. Solé	(Xavier Solé Palacín)
Zaragoza	(Josep Zaragoza Solé)

PROPIETAT DE LES IMATGES

AMV	(Arxiu Municipal de Valls)
CAIEV	(Comissió d'Arqueologia de l'Institut d'Estudis Vallencs)
Codex	(Codex Arqueologia i Patrimoni)
ICAC	(Institut Català d'Arqueologia Clàssica)
ICC	(Institut Cartogràfic de Catalunya)
IEC	(Institut d'Estudis Catalans)
IGN	(Instituto Geográfico Nacional)
IPHES/URV	(Institut Català de Paleoecologia Humana i Evolució Social / Universitat Rovira i Virgili)
JTFM Arquitectes	
MAC	(Museu d'Arqueologia de Catalunya)
MAMT	(Museu d'Art Modern de Tarragona)
MHT	(Museu d'Història de Tarragona)
MM	(Museu del Montsià)
MNAT	(Museu Nacional Arqueològic de Tarragona)
MSV	(Museu Salvador Vilaseca)
RSAT	(Reial Societat Arqueològica Tarraconense)
Vinseum	(Museu de les Cultures del Vi de Catalunya)

ÍNDEX

Introducció	13
<i>(Josep M. Vergès Bosch i Jordi López Vilar, coordinadors del volum)</i>	
I. EL TERRITORI DE L'ALT CAMP DURANT EL QUATERNARI.....	17
L'evolució geomorfològica del territori <i>(Josep M. Vergès Bosch)</i>	19
L'orogènesi alpina i la formació de la Serralada Prelitoral.....	19
La formació de la depressió Valls-Reus	20
Les fases de rebliment i la formació de la plana	21
La instal·lació de la xarxa hidrogràfica actual	22
El sistema al·luvional del Francolí	22
El sistema de terrasses fluvials.....	24
L'evolució del medi vegetal des de la prehistòria fins a l'antiguitat <i>(Ethel Allué Martí i Francesc Burjachs Casas)</i>	27
Introducció.....	27
Evolució del paisatge vegetal	28
El plistocè.....	28
L'holocè	29
El neolític i el bronze inicial.....	29
Del bronze final a l'antiguitat.....	31
La fauna de macromamífers durant el plistocè <i>(Isabel Cáceres Cuello de Oro)</i>	32
Introducció.....	32
El final del pliocè i el plistocè inferior	33
El plistocè inferior.....	33
El trànsit plistocè inferior-plistocè mitjà.....	34
El plistocè mitjà-plistocè superior	35
Les faunes plistocenes a l'Alt Camp.....	36
II. EL POBLAMENT PALEOLÍTIC	39
Anades, vingudes, evolucions i extincions <i>(Josep M. Vergès Bosch)</i>	41
El poblament paleolític a les conques dels rius Francolí i Gaià <i>(Josep M. Vergès Bosch)</i>	48
Història de la recerca.....	48
El paleolític inferior	51
El paleolític mitjà.....	53
El paleolític superior	53

El jaciment de la Cansaladeta: les primeres evidències de poblament a la Catalunya meridional (<i>Andreu Ollé Cañellas, Xosé Pedro Rodríguez Álvarez i Josep M. Vergès Bosch</i>)	56
Introducció	56
Les intervencions arqueològiques	57
La successió estratigràfica	58
El registre arqueològic.....	60
Les eines de pedra	61
La fauna.....	65
El foc	65
Consideracions finals	66
El jaciment del Pont de Goi (<i>Manuel Vaquero Rodríguez</i>)	68
Els darrers grups de caçadors-recol·lectors: el jaciment de Picamoixons (<i>Marta Fontanals Torroja i Josep M. Vergès Bosch</i>)	73
Situació.....	73
Dades historiogràfiques.....	73
Successió estratigràfica	74
Datacions absolutes	76
Les dades paleobotàniques	76
La fauna.....	76
Les eines	78
Les matèries primeres utilitzades	78
Les tècniques de fabricació de les eines lítiques.....	78
Objectes ornamentals.....	80
Elements mobles amb representacions gràfiques.....	81
La plaqueta pintada	81
Restes humanes.....	82
Caracterització dels darrers grups de caçadors-recol·lectors.....	83
 III. EL NEOLÍTIC.....	87
Les primeres comunitats amb economia productora: el neolític a la Catalunya meridional (<i>Xavier Oms Arias</i>).....	89
El procés de neolització.....	90
La cultura material.....	92
La ceràmica.....	92
El material lític	92
L'os treballat.....	93
Altres	93

Economia i tipus de jaciments	93
Context paleoambiental	95
Cronologia del neolític a Catalunya	96
Neolític antic	96
Neolític mitjà (4000-3400 cal aC)	99
Neolític final (3400-2500 cal aC)	100
El neolític a les comarques tarragonines (<i>Xavier Oms Arias</i>).....	102
El sepulcre de la Balç de Robuster (Valls) (<i>Josep M. Vergès Bosch</i> i <i>Xavier Oms Arias</i>)	104
 IV. EL CALCOLÍTIC.....	107
(<i>Xavier Oms Arias</i>)	
Vida i mort de les comunitats del III mil·lenni a la Catalunya meridional.....	109
Economia, paleoambient i hàbitats del III mil·lenni	109
Cronologia.....	112
Cultura material	112
El calcolític	112
El campaniforme a la Catalunya meridional.....	113
El Cau d'en Serra de Picamoixons.....	115
El jaciment	115
Les restes humanes.....	116
L'aixovar	116
Conclusions.....	120
 V. L'EDAT DEL BRONZE.....	123
(<i>Pedro Otiña Hermoso</i>)	
Introducció.....	125
L'edat del bronze a l'Alt Camp	127
Consideracions finals	136
 VI. LA PRIMERA EDAT DEL FERRO	139
(<i>Pedro Otiña Hermoso</i>)	
 VII. EL MÓN IBÈRIC.....	145
Una breu panoràmica (<i>Joan Sanmartí Grego</i>).....	147
Ibèria, ibers, cultura ibèrica.....	147
La llengua i l'escriptura dels ibers.....	148
Trajectòria històrica.....	149

La Cessetània (<i>Joan Sanmartí Grego</i>)	154
La Cessetània a les fonts escrites i numismàtiques. Delimitació del territori	156
El final de la prehistòria: la primera edat del ferro (700-550 aC)	156
L'inici de la complexitat social: el període ibèric antic (550-400 aC)	157
La formació dels estats arcaics: el període ibèric ple (400-200 aC)	158
La conquesta romana i l'assimilació a la cultura llatina: el període ibèric tardà (200-25 aC)	161
El poblat ibèric del Vilar	163
Situació i història de la investigació (<i>Ester Fabra Salvat</i>)	163
El jaciment i la seva seqüència històrica (<i>Ester Fabra Salvat i Enric Vilalta Ribé</i>)	176
Cronologia de l'assentament (<i>Ester Fabra Salvat i Enric Vilalta Ribé</i>)	182
La destrucció del poblat (<i>Ester Fabra Salvat i Enric Vilalta Ribé</i>)	183
Cultura material (<i>Ester Fabra Salvat i Enric Vilalta Ribé</i>)	185
La ceràmica àtica (<i>Maite Miró Alaix</i>)	202
La ceràmica de vernís negre del segle III aC (<i>Alejandro Ros Mateos</i>)	205
El vernís roig ilerget (<i>Emili Junyent Sánchez</i>)	212
Les ceràmiques d'importació: comunes i àmfores (<i>Enric Vilalta Ribé</i>)	214
Repertori decoratiu de la ceràmica ibèrica (<i>Domingo Solé Folch</i>)	218
Els càlats del Vilar i Fontscaldes (<i>Samuel Burguete Recasens</i>)	224
Els timiateris (<i>Maite Miró Alaix</i>)	227
Els pesos de teler (<i>Samuel Burguete Recasens</i>)	229
Fusaiola amb inscripció ibèrica (<i>Maribel Panosa Domingo</i>)	233
Els molins rotatius (<i>Marta Portillo Ramírez</i>)	236
L'entorn del poblat ibèric del Vilar (<i>Ester Ramon Sariñena</i>)	238
Fontscaldes	242
Situació i història de la investigació (<i>Ester Fabra Salvat</i>)	242
Els testers (<i>Ester Fabra Salvat</i>)	254
La Coma	255
La Fonteta	256
El Serral	256
Cronologia de producció dels tallers de Fontscaldes (<i>Ester Fabra Salvat</i>)	262
Les produccions: característiques i tipologia (<i>Ester Fabra Salvat</i>)	264
Objectes per al transport	265
Atuell d'emmagatzematge	268
Parament de taula	271
Vaixel·la de tocador	277
Atuell amb funcions específiques	278

Vasos rituals	278
Vaixella de cuina	280
Produccions reductores	280
Importacions	281
El repertori decoratiu. Estudi temàtic (<i>Domingo Solé Folch</i>)	282
Decoracions lineals i a bandes	282
Decoracions geomètriques simples	286
Decoracions geomètriques-simbòliques complexes	286
Decoracions mixtes riques. Fitomòrfiques-geomètriques	292
Decoracions riques, exclusivament fitomòrfiques	299
Decoracions zoomòrfiques	309
Grafit i senyals d'identificació	309
El forn de la Coma (<i>Domingo Solé Folch</i>)	311
La documentació existent	311
El disseny del forn de la Coma	315
Dubtes i aclariments sobre la identitat del forn de la Coma	317
 VIII. EL MÓN ROMÀ	 319
L'agricultura romana (<i>Jordi López Vilar</i>)	321
Les fonts clàssiques	321
Els treballadors	324
La tècnica	324
Els conreus	328
El Camp de Tarragona en temps dels romans (<i>Jordi López Vilar</i>)	329
L'arribada dels romans i la primera organització del territori	329
L'època de Cèsar i August	332
L'Alt Imperi	336
La crisi del segle III	340
El Baix Imperi	342
L'època visigoda	348
Formes de paisatge i estructuració del territori a l'Alt Camp (<i>Josep M. Palet Martínez</i>)	352
Centuriacions i formes del paisatge: la irrupció dels estudis arqueomorfològics	352
Les recerques en arqueomorfologia a Catalunya i les centuriacions a l' <i>ager Tarraconensis</i>	354
Formes del paisatge i organització territorial a l'Alt Camp	356
Materials de treball	357

Formes naturals i xarxa viària	357
Formes històriques del paisatge	358
Descripció de les traces de la centuriació Tarraco III.....	361
L'ocupació del territori i la cronologia de les trames centuriades.....	362
L'aqüeducte del Gaià (<i>Jordi López Vilar</i>).....	365
La vil·la romana del Vilar (<i>Maria Adserias Sans i Ester Ramon Sariñena</i>).....	369
Evolució de la vil·la.....	369
Conclusions.....	376
La vil·la del Torrent de les Voltes de Puigpelat (<i>Carles Sentís Carazo</i>)	377
El jaciment de Masia Figueras (Valls) (<i>Judit Ciurana Prast</i>)	380
El material arqueològic	380
Un enterrament amb aixovar.....	382
Conclusions.....	383
La vil·la de Masmolets (<i>Enric Vilalta Ribé</i>)	384
La vil·la de la Bòbila d'en Piteu (<i>Goretti Vila Fàbregas</i>)	385
Els materials.....	387
Darreres consideracions	388
La necròpolis de Mas de Gassol (Alcover) (<i>Josep M. Cañellas Alcové,</i> <i>Lluís Piñol Masgoret i Josep M. Vergès Bosch</i>).....	389
Els sepulcres.....	389
Conclusió	392
El mausoleu romà de les Roques Roges (Alcover) (<i>Carles Sentís Carazo</i>)	393
La vil·la de les Cavalleries (Vallmoll) (<i>Josep M. Macias Solé</i>).....	394
El sarcòfag de Vallmoll (<i>Jordi López Vilar</i>).....	396
La gemma de Capricorn (<i>Judit Ciurana Prast</i>).....	398
El poblament romà a l'oest de l'Alt Camp (<i>Judit Ciurana Prast</i>).....	400
IX. BIBLIOGRAFIA.....	413

INTRODUCCIÓ

Presentem el segon volum de *Valls i la seva història*, dedicat a la prehistòria i la història antiga, després que el primer ens ha ofert una àmplia introducció sobre la geografia del territori. Comprèn un amplíssim període de temps, de centenars de milers d'anys, des de l'inici del poblament humà d'aquestes terres fins al començament del domini musulmà, a principis del segle VIII dC. Durant tot aquest llarg període de temps, Valls, com a nucli de població, no existia i per tant hem cregut més adient parlar de la història dels territoris on es fundà, en època de la repoblació medieval, l'actual capital de l'Alt Camp. Certament sabem que al Vilar s'hi ubicà un poblat ibèric d'importància i també una vil·la romana, però també ho és que entre aquests i l'assentament medieval no hi ha cap mena de continuïtat.

Potser la tasca que ha comportat més discussió ha estat delimitar el territori d'estudi. Cenyir-nos als límits estrictes del terme municipal per abordar l'estudi de la prehistòria i la història antiga presentava, sens dubte, un greu inconvenient: les fronteres administratives actuals no eren vigents en les èpoques històriques que ens ocupen, ja que sovint no es corresponen amb els accidents naturals, el principal criteri d'articulació del territori en el passat. Per altra banda, i atès que hi ha grans espais temporals dels quals no es disposa de dades dins del territori vallenc, limitar-nos als límits administratius comportaria l'elaboració d'una història discontinua, plena de buits d'informació. Per tal d'intentar minimitzar els efectes d'aquesta problemàtica s'ha optat per estudiar un territori amb un perímetre aproximadament circular amb centre a Valls i un radi d'uns 6,5 km. Això pot semblar també convencional, però s'han tingut en compte també els accidents geogràfics quan ha estat possible. Així, el límit superior, possiblement el més clar, el constitueixen les muntanyes de la Serralada Prelitoral. Per l'est comprenen també els actuals termes municipals d'Alió, Puigpelat i Nulles; pel sud, els termes de Vallmoll i la Masó; i per l'oest, els del Milà i la part més oriental del terme d'Alcover, sota la muntanya. Nogensmenys, per al període prehistòric, a causa del limitat nombre de dades en l'entorn immediat, el territori d'interès s'ha estès a les valls dels rius Francolí i Gaià, els eixos del poblament prehistòric al nostre territori.

Una de les principals limitacions amb què ens trobem a l'hora d'escriure sobre els períodes més antics de la història és la manca de documentació escrita, ja sigui perquè l'escriptura no era coneguda o bé perquè no ens han arribat els possibles documents que en podien fer referència. En el cas que ens ocupa únicament podem utilitzar alguns textos d'historiadors romans que poden ajudar a contextualitzar aquests territoris, però que no hi fan referència explícita i que, en tot cas, són tan generals que serveixen de ben poca cosa. Amb aquests antecedents ens veiem abocats a beure exclusivament de les fonts de la documentació arqueològica, és a dir, de les restes deixades sobre el terreny pels antics pobladors d'aquestes terres.

La prehistòria és el període del qual disposem de menys informació. De fet, per a diverses fases d'aquest vast espai cronològic no disposem de cap resta dins dels límits del terme municipal de Valls. Per aquest motiu, i amb l'objectiu d'oferir una visió de conjunt del poblament prehistòric del territori vallenc, inclosos els moments en què, tot i estar poblat, no s'han conservat o no s'ha localitzat cap resta, ens veiem obligats a emprar les dades procedents d'altres indrets. Així, partirem de la informació general, en el marc del continent europeu i de la península Ibèrica, per acostar-nos a les dades particulars, i ens centrarem, sempre que sigui possible, en les restes i informació del terme municipal de Valls i del seu entorn més proper. En molts casos, la manca d'informació de caràcter local ha obligat a utilitzar les dades procedents de pobles i comarques veïnes per poder disposar d'una imatge mínimament nítida del nostre passat. Aquests préstecs no desvirtuen en cap cas la història de la localitat, atès que, com ja s'ha esmentat, fan referència a un període històric en què el territori s'articulava en base a la seva estructura geomorfològica, lliure de les arbitràries divisions administratives actuals.

Amb la cultura ibèrica, i sobretot de l'ibèric ple, les restes són molt més abundants. La creació de nuclis de població estables, i l'edificació d'estructures arquitectòniques sòlides, junt a la formació d'abocadors de deixalles que constitueixen pels arqueòlegs veritables dolls d'informació. Per a l'Imperi romà s'han localitzat també una munió d'assentaments rurals —les *villae*— que eren la base del sistema d'explotació del camp. Aquest sistema va estar en funcionament fins al segle V, moment en què altre cop els jaciments pràcticament desaparegueren del mapa.

L'estat actual dels nostres coneixements és bastant precari. Certament hi ha alguns antecedents notables, ja des d'antic, com les excavacions de l'Institut d'Estudis Catalans a Fontscaldes o les troballes prehistòriques del Dr. Vilaseca, però són fets puntuals. No ha existit un programa d'investigació arqueològica i es pot dir que fins als darrers anys, fonamentalment a causa dels resultats obtinguts en les excavacions d'urgència, la documentació disponible era molt minsa. A més, les administracions no han mostrat mai cap interès, ans al contrari. Recordem, per exemple, el salvament *in extremis* per membres de la Reial Societat Arqueològica Tarraconense del sarcòfag romà de Vallmoll quan estava a punt de ser venut. O l'important poblat ibèric del Vilar, que d'antuvi s'hauria pogut convertir en un gran parc arqueològic, i que va ser objecte de destruccions contínues al llarg de tot el segle XX. Encara podríem esmentar casos ben recents de la desaparició de jaciments arqueològics amb el vistiplau del Departament de Cultura de la Generalitat —com la ben conservada *pars rustica* de la vil·la del Torrent de les Voltes a Puigpelat— o directament a la brava —com la gran vil·la romana de les Cavalleries a Vallmoll, seccionada per la nova carretera els anys 1985 i 1986.

En aquest panorama, certament no gaire engrescador, ressalta, per la seva feina desinteressada i constant, la Secció d'Arqueologia de l'IEV, sempre atenta a noves troballes i al seu estudi. També les excavacions programades que porta a terme l'equip de l'Institut Català de Paleocologia Humana i Evolució Social/Universitat Rovira i Virgili a jaciments com la Cansaladeta a la Riba. Amb aquest volum tenim la intenció també de contribuir a la valorització del patrimoni arqueològic de Valls i el seu territori, i que casos com els esmentats no es tornin a repetir. Cal fer una posada en valor dels principals jaciments i que les administracions responsables s'impliquin a tots els nivells.

S'ha intentat recollir l'aportació d'especialistes en cadascun dels temes i comptar amb les persones que han treballat sobre els jaciments arqueològics vallencs, alguns des de fa molts anys. Per últim, volem fer palès el nostre agraïment a l'Institut d'Estudis Vallencs,

per haver-nos confiat la direcció d'aquesta part de l'obra, i a tots els autors, per la seva dedicació i per haver treballat a fons, de vegades amb uns materials certament escadussers. I també als lectors, que suposem que sabran disculpar les possibles mancances i apreciar un treball que s'ha hagut d'elaborar pràcticament *ex novo*.

Josep M. Vergès Bosch i Jordi López Vilar
Coordinadors del volum